

САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКЛАДАЧА ЯК ФАКТОР САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТА

Свірчевська Л. М.

викладач вищої кваліфікаційної категорії

Житомирський базовий фармацевтичний фаховий коледж Житомирської обласної ради

вул. Чуднівська, 99, Житомир, Україна

orcid.org/0000-0002-4934-5734

lsvirchevska01@gmail.com

Римарчук К. М.

викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист

Житомирський базовий фармацевтичний фаховий коледж Житомирської обласної ради

вул. Чуднівська, 99, Житомир, Україна

orcid.org/0000-0002-1384-702X

rymarchuk.klavdiia@pharm.zt.ua

Мельничук Л. В.

викладач вищої кваліфікаційної категорії

Житомирський базовий фармацевтичний фаховий коледж Житомирської обласної ради

вул. Чуднівська, 99, Житомир, Україна

orcid.org/0000-0002-5295-4338

melnichuk.larysa@pharm.zt.ua

Ключові слова: самоосвіта, саморозвиток, освітній процес, здобувач освіти, професійна компетентність.

На основі аналізу літературних джерел у статті розглядаються наукові підходи до проблеми самовдосконалення, самоосвітньої діяльності викладача вищої школи як провідної постаті в сучасному освітньому процесі з підготовки висококваліфікованого фахівця. Показано, що у розв'язанні проблем, що стоять перед сучасним освітнім простором, вирішальна роль належить саме викладачу закладу вищої освіти, особливо в умовах життя суспільства, яке постійно змінюється. Наголошується, що окреслене питання є надзвичайно важливим і актуальним і потребує сучасних методів та шляхів розв'язання.

Спираючись на дослідження науковців, у статті визначено основні напрямки самовдосконалення викладача та етапи самореалізації студента як суб'єктів освітнього процесу, показано зв'язок між ними. Окреслено соціально-педагогічну структуру самореалізації особистості, зокрема студента, яка містить три складові частини: самопізнання, самооцінку та саморозвиток. Показано значення розуміння і усвідомлення викладачем закладу вищої освіти свого професійного самовдосконалення як важливої умови для самореалізації здобувача освіти, його кваліфікації, конкурентноспроможності, здатності до швидкої адаптації дорослого життя.

Охарактеризовано процес формування потреби професійного самовдосконалення викладача, висвітлено мотиви, що спонукають викладача до самоосвітньої діяльності, та вказано на вагомість умотивованості його до постійного самовдосконалення з метою надання освітніх послуг, споживачем яких є особлива категорія – студентство. Розглядаються особливості студентської аудиторії як специфічної соціальної і вікової групи, якій властиві постійний розвиток, зміни,

бажання йти в ногу із часом і яка є важливим джерелом відтворення української інтелігенції. Акцентована увага та наводяться відмінності та особливості самоосвітньої діяльності викладача вишу та вчителя загальноосвітньої школи: особливість молодіжної аудиторії, напрямки діяльності, вимоги та ін.

Показано значення та зв'язок професійного самовдосконалення викладача як особистості із процесами організації та стимулювання його саморозвитку та самоосвіти. Окреслено основні теоретико-методичні аспекти самоосвіти викладача вишу, розуміння потреби в самоосвіті та готовності до самостійного навчання, особливо в умовах глобалізації всесвітнього простору.

SELF-IMPROVEMENT OF THE TEACHER AS A FACTOR OF STUDENT'S SELF-REALIZATION

Svirchevska L. M.

*Lecturer of the Highest Qualification Category
Zhytomyr College of Pharmacy Zhytomyr Oblast Council
Chudnivska str. 99, Zhytomyr, Ukraine
orcid.org/0000-0931-1947-1074
lsvirchevska01@gmail.com*

Rymarchuk K. M.

*Lecturer of the Highest Qualification Category, Lecturer-Methodologist
Zhytomyr College of Pharmacy Zhytomyr Oblast Council
Chudnivska str. 99, Zhytomyr, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1384-702X
rymarchuk.klavdiia@pharm.zt.ua*

Melnychuk L. V.

*Lecturer of the Highest Qualification Category
Zhytomyr College of Pharmacy Zhytomyr Oblast Council
Chudnivska str. 99, Zhytomyr, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5295-4338
melnychuk.larysa@pharm.zt.ua*

Key words: *self-education, self-development, educational process, applicant, professional competence.*

On the basis of analysis of the literary sources in the article are considered the scientific approach to the problem of self-improvement, higher education's teacher self-education. Higher education represent a central figure in a modern educational preparation process of high-qualified specialist. It is shown, that the decisive role in solving the problems facing the modern educational space belongs to the higher education's teacher, especially in a constantly changing society. It is emphasized that the issue outlined is extremely important and relevant and requires modern methods and solutions.

Based on the researches of scientists, the article identifies the main directions of teacher's self-improvement and the stages of self-realization of students as subjects of the educational process, it is shown the relationship between them. A social-pedagogical structure of self-realization of a personality, in particular of a student, is identified. This structure has three components: self-knowledge, self-esteem and self-development. It is shown the importance of understanding and awareness by the teacher of the institution of higher

education of his professional self-improvement as an important condition for self-improvement of the applicant, his qualifications, competitiveness, ability to adapt fast to the adult life, future self-realization.

It is described the process of formation of the need of professional self-improvement of the teacher, the reasons that motivate the teacher to self-educational activities and points to the importance of the teacher's motivation for continuous self-improvement in order to provide educational services, the consumer of which is a special category – students. The particularities of the student audience are considered as a specific social and age group, which is characterized by constant development, changes, the desire to constantly keep up with the times and which is an important source of reproduction of the Ukrainian intellectuals. The attention is focused and the differences and the features are given between the university teacher's self-education and the teacher of a secondary school: the peculiarity of the young audience, directions of activity, requirements, etc.

It is shown the value and connection of professional self-improvement of the teacher as a person with the processes of organization and stimulation of his self-development and self-education. There are outlined the main theoretical and methodical aspects of self-education of the university teacher, understanding of the need of self-education and readiness for independent studying, especially in the conditions of globalization of the world space.

Постановка проблеми. Перед викладачем вищої школи суспільство завжди ставило високі вимоги. Щоб виховати особистість, здатну до самореалізації в подальшому житті, щоб навчати інших, самому педагогу потрібно знати більше за інших, постійно працювати над собою, бути в постійному пошуку, мати достатній рівень професійної компетентності. Досягти цього можна лише через безперервний процес саморозвитку, самоосвіти, самовдосконалення. Проблема професійного самовдосконалення викладача закладу вищої освіти є надзвичайно важливою і актуальною й потребує сучасних методів та шляхів розв'язання.

Аналіз наукових досліджень і публікацій показує, що увага дослідників зосереджується на питаннях самовдосконалення і саморозвитку особистості в працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Леонтєва, А. Макаренка, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського, К. Ушинського. Питанню професійного самовдосконалення вчителів, викладачів закладів вищої освіти присвятили свої наукові праці М. Гарунов, С. Гончаренко, Н. Гузій, Л. Кайдалова, Н. Ковальчук, Г. Костюк, О. Леонтєв, В. Лозова, Л. Підкасистий, Б. Теплов, М. Фрідман, Г. Цветкова [10].

Дослідники О. Баришева, Н. Борисова, Ж. Воронцова, В. Зарицька, А. Ковальова, А. Мудрик та інші у своїх наукових доробках розкривають особливості самореалізації та можливі напрями діяльності старшокласників, студентів. Самоосвітній діяльності дорослих присвятили праці О. Андреев, Є. Ганін, М. Іванова, О. Інкін, О. Карпова, О. Шукліна та ін.

Незважаючи на актуальність та значущість, питання самоосвіти та самовдосконалення є малодослідженими і потребує постійної уваги [2, с. 41].

Мета статті – на основі аналізу науково-педагогічної та методичної літератури визначити і розкрити сутність та значення процесу самовдосконалення викладача як фактору самореалізації студента.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом усієї історії людства відбувається постійний, безперервний процес самовдосконалення людини. Невичерпна багатовікова скарбниця порад щодо цього! Люди такі різні, і, самовдосконалюючись, всі йдуть своїм неповторним шляхом і досягають не однакових результатів. На всьому кращому, що створено людством, лежить відбиток особистості [10, с. 33]. Ще давньогрецький філософ-матеріаліст Демокрит підкреслював, що всьому потрібно вчитися: «Ні мистецтво красномовства, ні мудрість не можуть бути досягнутими, якщо їм не вчитися» [9, с. 28]. «Формальна освіта допоможе вам вижити, а самоосвіта приведе вас до успіху», – наголошував Джим Рон, американський філософ бізнесу [9, с. 51].

Із точки зору науковців, самоосвіта трактується як вид діяльності особистості, який характеризується її вільним вибором, спрямованим на задоволення власних потреб у соціалізації, самореалізації, підвищенні культурного, освітнього та наукового рівнів, отримання задоволення від реалізації особистістю її духовних потреб [7, с. 17].

Н. Уйсімбаєва розглядає самовдосконалення як можливість особистісного росту людини і її

самостійне прагнення наблизитися до певного ідеалу з метою набуття рис і якостей особистості, оволодіння тими видами діяльності, якими вона поки що не володіє. С. Грищенко трактує поняття самовдосконалення особистості як свідому, самостійну, цілеспрямовану діяльність людини, спрямовану на вироблення чи вдосконалення власних рис, якостей відповідно до суспільно значущих і особистісно значущих цінностей, ідеалів, у ході чого індивід формується як особистість [1, с. 27]. На думку В. Лозового, О. Єрахторіної, без прагнення до самоосвіти особистість не спроможна стати індивідуальністю, її духовне зростання стає неможливим, а спілкування зводиться до найнижчого – утилітарно-прагматичного рівня [3, с. 44]. Н. Уйсімбаєва переконана, що самовдосконалення виникає в результаті активної взаємодії з навколишнім середовищем і забезпечує нову сходинку в розвитку особистості, як соціальний процес базується на вимогах суспільства до професії та особистості фахівця. Більш того, вимоги, що пред'являються фахівцю, повинні бути вище тих можливостей, що має людина [11, с. 224].

Особистісна орієнтація, самоцінність особистості, її здатність до творчої самореалізації є пріоритетними напрямками розвитку сучасної освіти і, зокрема, вищої [7, с. 76]. Основними чинниками, що забезпечують якість освіти, є професіоналізм викладача, який вчені тлумачать через педагогічну культуру, педагогічну майстерність, професійну компетентність, індивідуальні здібності та якості. Процес професійного самовдосконалення тісно пов'язаний із процесами організації та стимулювання саморозвитку особистості викладача, його самоосвіти. Саме осмислення сутнісного духовного ядра й відтворення цілісного образу процесу самовдосконалення особистості – необхідна умова для забезпечення ефективної діяльності викладача вищої школи [10, с. 34].

В аспекті означеного питання актуальною є думка Л. Кайдалової про зміст самоосвіти викладача, що має бути зумовлений сучасними проблемами та подіями у світі, оскільки у системі освіти змінюються як потреби суспільства, так і вимоги до викладачів закладів вищої освіти [1, с. 43]. О. Резван і О. Кір'янова також розглядають самоосвітню компетентність викладача закладу вищої освіти як важливий чинник його позитивної самозміни відповідно до нових вимог часу і суспільства. Вони вказують на те, що практика сучасної організації освітнього процесу у вищій школі свідчить про важливість своєчасного усвідомлення викладачем власної недосконалості у певній професійній компетенції й рішення щодо підвищення її рівня шляхом самоосвіти – отже, йдеться про рефлексію самоосвітньої компетентності педагога [8, с. 151]. На той час, як самови-

ховання може мати частковий, функціональний характер, самовдосконалення має характер універсальний, підпорядкований розчиненню особистості у Всесвіті [3, с. 44].

Та попри актуальність та значущість, питання самоосвітньої діяльності викладача є недостатньо дослідженими і потребує постійної уваги. Т. Махия наголошує, що традиційні вимоги до викладача, висунуті у працях класиків педагогіки І. Підкасистим, І. Зязюном, В. Крутецьким, що включають в себе наявність у них предметних та психолого-педагогічних знань, організаторських, перцептивних, комунікативних, сугестивних, гносеологічно-дослідницьких, науково-пізнавальних здібностей та вмінь, не повною мірою відображають вимоги до викладача, який працюватиме в сучасній системі освіти, насиченій засобами комп'ютерних і телекомунікаційних технологій [5, с. 33]. Г. Цветкова вказує на те, що проведений аналіз наукових публікацій засвідчує, що майже всі дослідження присвячені вивченню проблем організації професійного самовдосконалення вчителів. У науковій літературі відсутні системні дослідження особливостей та педагогічних умов особистісного самовдосконалення викладачів [10, с. 33]. Дослідниця вважає, що порівняно із самовдосконаленням вчителя загальноосвітньої школи самовдосконалення викладача ЗВО – різнобічніший, багатофакторний процес [10, с. 33]. На її думку, мета діяльності викладача ЗВО – формування саме професійних знань, умінь, навичок, а не загальних, як в умовах школи, та орієнтація на особистісне зростання студентів, на активізацію їхньої пізнавальної діяльності, самостійної роботи. Порівняно з учителем загальноосвітньої школи викладач має справу з дорослими людьми – студентами (це переважно юнацький вік, вік першої дорослості) [10, с. 33].

Отже, аналізуючи різноманітні погляди на поняття самовдосконалення викладача, доходимо висновку, що відмінною рисою самоосвіти викладача є те, що результатом його роботи виступає не лише самовдосконалення в особистому та професійному напрямку, а розвиток студента, створення умови для його професійної самореалізації.

Викладач вищої школи реалізує різні види діяльності: педагогічну, науково-дослідницьку, професійну (за базовою спеціальністю), адміністративно-господарську, управлінську, комерційну та громадську і об'єктом його педагогічної діяльності є студент. Особистість студента, як і особистість викладача, проявляється і розвивається в діяльності і взаємодії. Істотну роль із точки зору її розвитку відіграє не сам по собі той чи інший вид діяльності, а його місце в системі життєдіяльності особистості, тобто спосіб «зв'язування» особистістю її різних видів діяльності [4, с. 189].

Студентська аудиторія надзвичайно специфічна і своєрідна. На це вказує С. Грищенко: «Зміст, методи, прийоми самовдосконалення здебільшого зумовнюються віковими й індивідуальними особливостями молодіжної аудиторії. Найсприятливішим для самовиховання та самоосвіти, як складових самовдосконалення, є старший шкільний вік. Вважається, що в цей період найбільш ефективно проходить процес соціалізації особистості (І. Кон, Г. Костюк, С. Рубінштейн, Л. Рувинський)» [1, с. 27]. На особливість студентської аудиторії вказує і С. Масич, констатуючи, що студентський вік є особливим, оскільки за загальним змістом і за основними закономірностями цей період представляє початкову ланку соціально-професійного становлення особистості в інституційних умовах [4, с. 191].

Г. Мільчевська присвятила свої дослідження проблемі самореалізації особистості і назвала її «досить актуальною у соціально-педагогічній науці». Вона дійшла висновку, що особистісна самореалізація старшого підлітка – це сукупність процесів самопізнання, самооцінки, саморозвитку, метою яких є розкриття здібностей, можливостей, якостей особистості і як результат – втілення їх у життя для отримання позитивного та корисного результату для себе і соціуму в цілому [6, с. 181].

Не менш значущою є самореалізація здобувача освіти як суб'єкта освітньої діяльності. І в цьому контексті основне покликання педагога на всіх етапах становлення студента – допомогти йому знайти себе. Студент не народжується суб'єктом діяльності, а стає ним під впливом виховання. Саме викладачі мають допомогти студенту стати суб'єктом діяльності, в основі якої лежить саморух, самоутвердження, самовдосконалення [9, с. 37].

На основі теоретичного аналізу наукових джерел розглянемо основні мотиви, що спонукають викладача до самоосвіти.

1. Творчість, діяльність, яка породжує нове, раніше не відоме на основі осмислення вже нагромадженого досвіду та формування нових комбінацій знань, вмінь, продуктів. На це вказують ряд науковців: Л. Кайдалова вважає, що педагогічна праця є творчим процесом, що носить дослідницький характер [2, с. 43]; С. Немченко, О. Голік, О. Лебідь розглядають професію викладача вищого навчального закладу як одну із найбільш творчих і складних професій, у яких поєднано науку та мистецтво. Ця професія споріднена з працею письменника (творчість у підготовці матеріалу), режисера і постановника (створення замислу і його реалізація), актора (у педагогічній діяльності інструментом є особистість викладача), педагога, психолога та науковця [7, с. 58]. Н. Уйсімбаєва вказує на те, що самовдосконалення особистості як вища форма саморозвитку

здійснюється в моральній системі координат як засіб самостворення, що потребує моральної (етичної) рефлексії, творчого виходу особистості у всій її цілісності за межі дійсного [11, с. 225].

2. Постійні зміни, що відбуваються в житті суспільства і в першу чергу відображаються на молодому поколінні, зокрема, здобувачах освіти, формують їхній світогляд, змінюють образ викладача. «Наші студенти відчують тягар втрати моральних орієнтирів, і тому хотіли б бачити у викладачеві взірць позитивної і життєстверджуючої стратегії особистості, що перемагає», – наголошує І. Стражнікова [9, с. 37].

3. Важливою передумовою процесу самовдосконалення є ставлення самого викладача до вимог, що висуваються і особистості, як до самої себе. Звісно, якщо він байдуже ставиться до них, про розвиток особистості не йдеться [11, с. 47].

4. Саморозвиток приносить задоволення, особливо коли отримані знання можна застосовувати на практиці. За словами Л. Кайдалової, самоосвіта буде ефективною, коли є власна зацікавленість викладача в самовдосконаленні та мотиваційно-стимуляційній діяльності вищого навчального закладу, де працює викладач. Це можуть бути зустрічі, диспути, круглі столи з відомими в педагогіці особистостями, участь у конференціях, стажування у провідних вищих навчальних закладах [2, с. 43].

5. Могутнім мотиватором до самоосвітньої діяльності викладача стала світова пандемія COVID-19, яка розгорнулася в умовах глобалізації і високотехнологічного розвитку суспільства і стала причиною переходу освітян різних країн на дистанційне навчання. Погоджуємося з думкою Л. Кайдалової, яка стверджує, що у сучасних умовах дистанційна форма навчання як одна з форм самовдосконалення є ефективною і виправданою [2, с. 47].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що проведений аналіз наукових розробок та власний досвід засвідчує, що проблема професійного самовдосконалення викладача вищої школи є нагальною і потребує сучасних підходів до її вивчення. Процес самовдосконалення є безперервним, цілеспрямованим, досягається завдяки постійній самоосвіті, самовихованню надавача послуг та є необхідною умовою і важливим чинником його професійного розвитку. А враховуючи той факт, що особистість студента і особистість викладача знаходяться в постійному тандемі, можна стверджувати, що від рівня розвитку викладача, його сили впливу буде залежати і рівень здобувачів освіти, їхнє професійне становлення, розкриття здібностей, талантів, якостей, майбутньої самореалізації, доля не лише конкретних особистостей, а й доля освітньо-інтелектуального потенціалу держави і соціуму в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грищенко С.В. Самовдосконалення особистості : монографія / за ред. Курлянд З.Н., Бужиної І.В. Чернівці : НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2019. 188 с.
2. Кайдалова Л.Г. Самоосвіта і самовдосконалення викладача вищого навчального закладу. *Проблеми трудової та професійної підготовки. Серія : 134 Основні компоненти інновацій у професійній підготовці майбутніх вчителів*. Київ, 2011. Вип. 17. С. 40–48. URL: <http://dspace.nuph.edu.ua/handle/123456789/2967> (дата звернення: 29.09.2021).
3. Лозовой В.О., Єрахторіна О.М. Самоосвіта, самовиховання, самовдосконалення особистості як засоби вдосконалення культури спілкування. *Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація*. 2018. № 11. С. 41–45.
4. Масич С.Ю. Основні сфери самореалізації викладача і студента як суб'єктів освітнього процесу. *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*. Харків, 2016. Вип. 54. С. 187–195.
5. Махія Т.А. Особливості самоосвіти викладачів ВНЗ в умовах інформатизації навчального процесу. *Теорія та методика управління освітою. Електронне наукове фахове видання*. 2013. Вип. 1(10). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2013_10_21. (дата звернення: 05. 10.2021).
6. Мільчевська Г. Самореалізація особистості як соціально-педагогічна проблема *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. Вип. 1. С. 180–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2016_1_45. (дата звернення: 02.10.2021).
7. Немченко С.Г., Голік О.Б., Лебідь О.В. Педагогіка вищої школи : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2014. 534 с.
8. Резван О.О., Кір'янова О.В. Самоосвітня компетентність як результат свідомого підвищення кваліфікації викладача вищої школи. *Теорія і методика професійної освіти*. 2020. Вип. 27. С. 149–152. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/27/32.pdf>. (дата звернення: 02.10.2021).
9. Стражнікова І. Педагогіка вищої школи : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2018. 120 с.
10. Цветкова Г. Професійно-педагогічне самовдосконалення викладачів ВНЗ: специфіка, структура, етапи. *Рідна школа*, 2012. № 12. С. 33–38.
11. Уйсімбаєва Н. Особистісне самовдосконалення як форма усвідомленого саморозвитку майбутнього вчителя. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. : Педагогічні науки*. 2014. Вип. 132. С. 222–226. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2014_132_59. (дата звернення: 03.10.2021).

REFERENCES

1. Gryshchenko S. V. (2019) Samovdoskonalennya osobystosti: monografia [Self-improvement of personality: monograph]. Za red. Kurlyand Z. N., Buzhynoyi I. V. Chernihiv : NUCHK imeni T.H. Shevchenka. P. 188. [in Ukrainian].
2. Kaydalova L. H. (2011) Samoosvita i samovdoskonalennya vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu [Self-education and self-improvement of the teacher of a higher educational institution] Problemy trudovoyi ta profesiyanoi pidhotovky. Seriya : 134 Osnovni komponenty innovatsiy u profesiynoi pidhotovtsi maybutnikh vchyteliv. Vyp. 17. P. 40-48. URL : <http://dspace.nuph.edu.ua/handle/123456789/2967>, (data zvernennia: 29.09.2021). [in Ukrainian].
3. Lozovoy V. O., Yerakhtorina O. M. (2018) Samoosvita, samovykhovannya, samovdoskonalennya osobystosti yak zasoby vdoskonalennya kultury spilkuvannya [Self-education, self-improvement of personality as means of improving the culture of communication. Filosofiya spilkuvannya; filosofiya, psykholohiya, sotsialna komunikatsiya. №11 P. 41-45. [in Ukrainian].
4. Masych S.Yu. (2016) Osnovni sfery samorealizatsiyi vykladacha i studenta yak sub"yektiv osvitnoho protsesu [The main areas of self-realization of a teacher and a student as subjects of the educational process]. Zbirnyk naukovykh prats «Pedagogika ta psykholohiya». Kharkiv. Vyp. 54 P.187-195. [in Ukrainian].
5. Makhynya T. A. (2013) Osoblyvosti samoosvity vykladachiv VNZ v umovakh informatyzatsiyi navchalnoho protsesu [Features of self-education of university teachers in terms of informatization of the educational process]. Teoriya ta metodyka upravlinnya osvitoju. Elektronne naukovе fakhove vydannya. Vyp. 1 (10). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2013_10_21. (data zvernennia: 05.10.2021). [in Ukrainian].
6. Milchevska H. (2016) Samorealizatsiya osobystosti yak sotsialno-pedahohichna problema [Self-realization of personality as a social pedagogical problem]. Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya : Pedagogika. Sotsialna robota. Vyp. 1. P. 180-182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2016_1_45. (data zvernennia: 02.10.2021). [in Ukrainian].
7. Nemchenko S. H., Holik O. B., Lebid O. V. (2014) Pedagogika vyshchoyi shkoly : Pidruchnyk dlya studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv [Tertiary education: The textbook for university students]. Donetsk, 534 p. [in Ukrainian].

8. Rezvan O. O., Kiryanova O. V. (2020) Samoosvitnya kompetentnist yak rezultat svidomoho pidvyshchennya kvalifikatsiyi vykladacha vyshchoyi shkoly [Self-educational competence as a result of conscious professional development of a higher education teacher]. *Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity*. Vyp. 27. P. 149-152. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/27/32.pdf>. (data zvernennia: 02.10.2021). [in Ukrainian].
9. Strazhnikova I. (2018) Pedahohika vyshchoyi shkoly: navchalno-metodychnyy posibnyk [Tertiary education: educational and methodical manual]. Ivano-Frankivsk: NAIR, 120 p. [in Ukrainian].
10. Tsvyetskova H. (2012) Profesiyno-pedahohichne samovdoskonalennya vykladachiv VNZ: spetsyfika, struktura, etapy [Professional and pedagogical self-improvement of university teachers: specifics, structure, stages]. *Ridna shkola*. № 12. P. 33–38. [in Ukrainian].
11. Uysimbayeva N. (2014) Osobystisne samovdoskonalennya yak forma usvidomlenoho samorozvytku maybutnoho vchytelya [Personal self-improvement as a form of conscious self-development of the future teacher]. *Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*. Ser. : Pedahohichni nauky. Vyp. 132. S. 222-226. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2014_132_59. (data zvernennia: 03.10.2021). [in Ukrainian].